

РОЗДІЛ I

Філософська антропологія і філософія культури

УДК 1:316.3]:130.2

Євгенія Більченко
Тетяна Калита

Соціальна та філософська культурологія: парадокси наукової рефлексії культури

Статтю присвячено критичному аналізу культурології як моделі культурної свідомості. Саморефлексія науки спирається на базові принципи феноменологічної методології і відображає природу культурології як сфери смислів про смисли. Парадокс між історично складеними напрямками культурологічного мислення – філософським та соціальним – відображає двоїстий характер осмислення культури на межі суспільства та суб'єктивності та двоїстий простір становлення культурології у парадигмах Сходу і Заходу, модерну та постмодерну. Даний парадокс є умовним, зважаючи на взаємні переходи методологічних установок і методик між царинами соціального та філософського аналізу. У якості висновку формується думка про неприпустимість лінійної схематизації поліфонічного поля культурологічного мислення.

Ключові слова: феноменологія, рефлексія, смисл, соціальна культурологія, філософська культурологія, Схід, Захід, модерн, постмодерн, поліфонія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність теми дослідження пов'язана із суперечливим статусом сучасної культурології, яка, з одного боку, претендує на роль ціннісного чинника розвитку суспільства через культурологічну освіту, а, з іншого боку, відстоює необхідність феноменологічного утримання від оціночних суджень і збереження статусу «чистої» науки. З точки зору феноменології наукова форма пізнання дійсності, якщо розглядати її як предмет вивчення, не може бути цілком аксіологічно нейтральною: вона несе смисли відповідної ментальності. Свідомість вченого, трактована як інтенціональність є виразником культури своєї епохи і конституює світ крізь призму відповідної даній культурі семантичної шкали, не враховувати яку не можливо при аналізі тої чи іншої наукової галузі. Ставлення до культурології як до наукової рефлексії, що відображає культурну самосвідомість, дозволяє виявити у її складі певні «узаконені» суперечності, пов'язані із динамікою розвитку культурологічної науки.

Для того, щоб зрозуміти природу цього та інших легітимованих парадоксів у полі культурології, необхідно висвітлити історію її інституціалізації як епісистеми. Для цього ми маємо вийти на рівень мета-проблематики науки – осмислення науковцями концептуальних основ власної парадигми. Процес саморефлексії ґрунтується на здатності вченого до трансцендування щодо не тільки предмета свого дослідження, але й самого процесу дослідження, відкриваючи за його «холодними» логічними операціями «киплячі» ірраціональні пласти культурно обумовленого стилю мислення.

Гуманітарні науки як «науки про дух» за неокантіанською типологією є більш лабільними у ціннісно-смісловому відношенні, ніж точні: їх згуртованість навколо філософії як спільного материнського плато апріорно надає будь-якій гуманітарній науці світоглядного, особистісного характеру. Саме тому особливої значущості набуває семантичний аналіз гуманітарної науки як частини картини світу відповідного типу культури – аналіз, який ґрунтується на ероче – утримання

дослідника від суджень про предмет на основі усвідомлення відмінності між предметною та смисловою дійсністю. У результаті культуролог доповнює аналіз культурних значень аналізом значень власної свідомості, створюючи смисли про смисли і вдаючись до множинної інтерпретації.

Культурологічна ментальність як фахова модель мислення переживала подвійне становлення: паралельно на Заході та на Сході, в євроамериканському та радянському локусах, у різних методологічних парадигмах та культурних контекстах, синтезувати які на концептуальному рівні – вкрай важко. Цим можна пояснити інерцію невизначеності, притаманну для культурологічного мислення, представники якого донині ведуть дискусії про власні предметні межі. Починаючи із моменту офіційної інституціалізації, культурології доводилося відстоювати свій автономний статус науки, що займає проміжок між внутрішньою суб'єктивністю та зовнішньою соціальністю, відокремлюючи себе від зазіхань, відповідно, психології та соціології. Двоїстий статус культурологічної рефлексії між суспільством і суб'єктивністю можна пояснити шляхом накладання класичної та некласичної інтерпретації культури. Класика мислить культуру аксіологічно (як систему цінностей і норм), а некласична свідомість – символічно (цінності і норми виражаються у знакових кодах і комунікаціях). Їх синтезування формує образ культури як амбівалентного феномену, що є зовнішнім щодо свідомості та внутрішнім щодо соціальності.

Відповідно до окреслених предметних передумов у даному дослідженні ми ставимо за мету піддати критичному аналізу історично складений парадокс культурологічної рефлексії – її поділ на соціальну культурологію, що більше тяжіє до аналізу зовнішніх суспільних аспектів культури, та філософську культурологію, що схильна до аналізу внутрішніх інтенцій культури, пов'язаних із суб'єктом, його психікою та цінностями.

Завдання дослідження:

- виявити складні поліфонічні умови соціокультурного контексту інституціалізації культурології як системи знань;
- здійснити компаративний аналіз соціальної та філософської культурології у рамках співставлення світоглядних й методологічних парадигм Сходу і Заходу, модерну і постмодерну, універсалізму і партикуляризму, феноменології та герменевтики;
- розкрити неоднозначність будь-яких бінарних поділів у структурі культурології.

Виклад основного матеріалу. Специфіка інституціалізації культурології у світовому та вітчизняному просторі відрізняється відмінністю між історією самої науки та історією її назви. «Культурологічна думка» як внутрішня імпліцитна складова уявлень різного порядку (філософських, соціальних, богословських, естетичних, літературознавчих та мистецтвознавчих) розвивається протягом століть, починаючи з епохи стародавніх цивілізацій, коли формуються перші тлумачення культури як цілісного простору – сільського господарства, культу, освіти, виховання, становлення особистості як суб'єкта духу. «Культурологія» (англ. «culturology») – це назва нової науки, спробу запровадження якої у рамках одного з напрямів культурної антропології – культурного еволюціонізму, – здійснив Леслі Уайт в Мічиганській школі, намагаючись відділити культуру як самостійний предмет дослідження від зазіхань соціології, яка розглядала зовнішні інституціональні аспекти культури, та психології, що зосереджувалася на її внутрішніх образно-смислових складових [7].

Культура не є частиною психіки індивіда і одночасно не є зовнішнім порядком, що ним управляє. Вона формується на стику зовнішнього і внутрішнього, внаслідок інтеріоризації об'єктивних норм й патернів та екстеріоризації установок, інтенцій, цінностей, що формується всередині внутрішнього світу людини, на рівні її позасвідомого та свідомого. Дана подвійна природа культури була зафіксована у рамках Мічиганської школи, а також у Баденській та Марбургській школах неокантіанства в лоні філософії культури категорією «символ». Внаслідок цього символізація стала ознакою та функцією культури, що передає її сутність та специфічний спосіб адаптації до навколишнього середовища. Поєднання американської та європейської позицій щодо рецепції символу – антропологічної та філософської, – зрештою, визначило подвійний характер тлумачення культури та символічного світу культури як одночасно цінності (вартісного смислу) та інституції (способу життя). Дана двоїстість з надзвичайною яскравістю виявилася після так званого «дрейфу» терміну. Коли Леслі Уайт завдяки зустрічам на етнографічних нарадах встановив наукові зв'язки з радянською наукою, його справу у рамках «критики буржуазної теорії культури»

продовжив Е. С. Маркарян [5], за фахом соціолог, що призвело до поступового виокремлення в лоні культурології Москви, Петербургу, Києва, Тбілісі, Єревану двох інтенцій: «внутрішньої» та «зовнішньої», соціально-антропологічної та філософсько-психологічної, позитивістської та гуманітарної.

Гуманітарна школа акцентувала увагу на філософії, пов'язувала теорію культури із світоглядним знанням, з творчістю та рефлексією суб'єкта. Вона була більше притаманна для східнослов'янського простору, де поняття «культура» становило єдину цілісність з асоціаціями мистецького, естетичного, духовного, екзистенційного, аксіологічного характеру. Так народилася «філософська культурологія», окремі представники якої або асоціюють історію культури з історією мистецтва, а теорію культури – з естетикою та філософією мистецтва, або ж – пропонують взагалі відмовитися від культурології як штучного конструкту на користь філософії культури як особистісного міркування та культурознавства як емпіричного-описової суми знань з різних наук (В. М. Межуєв).

Головними методами філософської культурології є герменевтичний, феноменологічний, аксіологічний, діалогічний, – що визначають безкінечність процесів інтерпретації смислів і текстів «зсередини» внутрішнього досвіду дослідника, його особистого фактору як духовної передумови вивчення явища, коли «текст про текст» виключаються у поліфонічну тканину семіосфери, з урахуванням усіх можливих відхилень, доповнень, трансформацій та взаємодій. *Міждисциплінарними «дотиками» філософської культурології* постають філософія культури, етика та естетика, аксіологія, філософська антропологія, психоаналіз і психологія культури, літературознавство та філософія мови. Комплекс філософсько-культурологічного знання впливає з гуманітарно-гуманістичних домінант філософського світогляду і тяжіє до синтезу з філософською есеїстикою, публіцистикою, екзистенціалізмом, художньою літературою.

Соціологічна складова культурологічної традиції відображала перехід від аксіологічного до технократичного підходу, акцентуючи увагу на культурі як функції, інституції та механізмі здійснення суспільної діяльності. Соціальна культурологія, зберігаючи зв'язок з американською культурною антропологією, британською соціальною антропологією та структуралізмом Празького мовного гуртка, більше була властива західному простору, де системне поняття «культура» фіксувало спробу поєднання еволюціонізму як методології вивчення динаміки культури з методологічними принципами релятивізму й структуралізму як синхронічних підходів до культури у єдності її константних ізольованих елементів – функцій та інституцій.

Леслі Уайт чудово усвідомлював неприйнятність радикалізації еволюціоністського чи релятивістського підходів. Перший призводить до схематизації історії за західним зразком, внаслідок чого виникають уніфіковані, спрощені та лінійні схеми поділу світової історії на «розвинуті» та «відсталі» народи. Другий не дозволяє встановлювати закони, розчиняючи у культурній багатоманітності універсальні цінності та призводячи до поверхової описовості щодо культур. Іншим наслідком радикального культурного релятивізму є проект так званого «цінічного» мультикультуралізму [6], що викликав у Європі кризу толерантності внаслідок тиску м'якої сили та позбавлення Чужого його права «чужості» (Б. Вальденфельс) [4], коли локальні «екзотичні» культури «одомашнюються» за штучним західним зразком [3]. Звідси – важливість поєднання в соціальному аналізі культури універсалізму та партикуляризму, історичного підходу та культурної регіоніки, часовості та просторовості як координат єдиного хронотопу. Саме діахронія, історичний аналіз, є найбільш адекватним методом аналізу культури Заходу з відповідною типологією періодів, а синхронія, географічний підхід, відповідає сталим ареалам східних культур.

Головними методами соціальної культурології постають системний, структурний, функціональний, математичний, абстрактно-лінгвістичний, формальний, що дозволяють віднайти «кістяк» феномену, попри деяку неухвагу до його реального «тіла», побачити константи та функції, попри деяке нехтування конкретними сюжетами, смисловими варіаціями та диференційованими картинами світу всередині кожної культури. *Міждисциплінарними «дотиками» соціальної культурології* є соціологія культури, економічна теорія, етнографія та етнологія, етнопсихологія та етнопсихолінгвістика. Комплекс соціально-культурологічного знання зорієнтований на ідеали позитивізму та природничих наук.

Відмінності між терміном «культурологія» та історією культурологічної думки, концептосферою та методологією, а також між соціальним і філософським підходами до культури фіксують усю складність міждисциплінарного контексту становлення культурології у динаміці її розвитку від американської культурної антропології до вітчизняного синтезу філософії, філології та соціальних наук. Звідси – умовність дуальної класифікації культурології та неприпустимість її схематичних поділів.

Наприклад, у випадку з універсалістичною та партикулярною культурологіями ми маємо їхнє відображення і в рамках філософської, і в рамках соціологічної інтенції. Універсалістська культурологія – екзистенційна та тяжіє до узагальнень на рівні концепту «світова культура», до утвердження онтологічних сутнісних основ буття культури у вигляді універсалій, метанаративів та загальнолюдських цінностей. Її схильність до філософії у рамках такої позиції є очевидною, як і її дотичність до модерну та класики, теології та містики, езотеричного знання та етики. Партикулярістська культурологічна школа – феноменологічно множинна й описова та тяжіє до постмодерної відносності, фрагментації культур, вивчення конкретних форм культурного буття, подекуди – із запереченням над-цінностей та спільних смислів.

Культурологія, що спирається на універсалізм як модерну і романтичну модель світогляду, у філософському знанні Сходу відображена як релігійно-богословська та екзистенційна традиція мислення, притаманна для слов'янського регіону, а в соціальному знанні Заходу – як глобалістичне мислення «другої хвилі», епохи класичного лібералізму. Культурологія, що спирається на постмодерний прагматичний партикуляризм, у філософській інтенції Сходу втілена як естетична редукція теорії культури до мистецтва в рамках галузевого естетичного підходу, а у соціологічній школі Заходу представлена як полікультурне мислення релятивізму «третьої хвилі», епохи неолібералізму та лібертаріанства.

Тому поділ культурологічного поля на східне і західне, універсальне і партикулярне, філософське і соціологічне є скоріше формальним «правилом гри», аніж реальністю, яка завжди багатогранна та багатфакторна. Культурологія як епісистема завжди буде відображати ментальність, світогляд, соціальні течії, художні стилі та політичні тренди доби, тому сміливо можемо говорити про утопічні та іронічні, метафізичні та трансцендентальні, раціоналістичні й емпіричні прояви культурологічної фахової ментальності як передумови дослідницької практики.

Так само справа полягає і з культурологічними методиками. Візьмемо, наприклад, феноменологічний метод. Як редукція класичного гусерліанського ероне феноменологічний опис присутній у соціальній культурології релятивного ґатунку в якості утримання від оціночних суджень та відмови від висловлювань, де щось стверджується про ціннісні відносини між культурними об'єктами. Як інтенція до емпатії внаслідок опису інтенціональності як смислової спрямованості культурної свідомості суб'єкта даний метод входить до філософської герменевтики та гуманітарної культурології.

Візьмемо також текстові методи. У рамках структуралізму на рівні «фенотексту» як структури-форми, що накладає межі мови на процес інтерпретації, дані методи є цілком придатні для соціології. На рівні «генотексту» як безкінечного процесу тлумачення і зміни смислів тексту маємо перехід до постструктуралізму, до діахронії мовлення, до історичної реальності та суб'єктності у ній, що властиве для філософії. Знов-таки, структуральний та деконструктивістський методи як модерна та постмодерна стратегія тут не співпадають з чітким розподілом по соціології та філософії.

Ще більш цікавою є проблема, яку свого часу піднімали Б. Хюбнер, В.М. Межуєв та багато інших дослідників: це *проблема співвідношення культурології та ідеології*. Успадкування радянською культурологією марксистської школи на колишніх кафедрах з марксизму-ленінізму, етики, естетики, соціології складає враження небезпеки від ідеологізації виключно від філософської культурології, яка завдяки присутності у ній аксіології та схильності до оціночних й ціннісних суджень є чутливою щодо політизації з боку різного роду трендів: соціалізму, націоналізму, імперіалізму тощо.

Про це написано немало робіт, тож, розглянемо інший аспект ідеологізації, коли небезпека криється, власне, не у присутності філософії у культурології, а у відсутності там філософської складової. Падіння протистояння між західним і східним блоком, «буржуазними теоріями» і «марксизмом-ленінізмом», зафіксоване Ф. Фукуямою як «кінець ідеології», означало не відмову від

ідеології як такої, оскільки позбавитися символічного порядку суспільство з точки зору психоаналізу не здатне, але призвело до панування єдиної ідеологічної системи – ліберал-демократії – у найрізноманітніших виявах глобалізму – від класичного лінійного нарративу колоніального Заходу (мондіалізм за Ж. Деррідою) через «мультикультуралізм» й «постмодерн», до «альтерглобалізму» та тренду «нових лівих». Специфікою глобалізму, яку відмічають У. Бек, Дж. Стігліц, З. Бауман [2], є те, що дана ідеологія маскується під ідеологічну відсутність, під власний «кінець». Будучи глибоко політичною, вона претендує на аполітичність, апелюючи до міркувань «чистої теорії» чи «наукової актуальності і неупередженості» і закликаючи до мінімізації присутності в гуманітарному полі фундаментальної філософської проблематики як «небезпечного спадку минулих епох».

У результаті маємо всередині культурології не пошук об'єктивної істини, а конфлікт інтерпретацій, зіткнення ідеологем, інформаційну війну, яка ставить під сумнів класичні засади гносеології та епістемології, оскільки, чим далі людина намагається опинитися від ідеології, тим глибше вона у ній, потрапляючи у саме ядро фантазму, в позасвідому серцевину Символічного (Ж. Лакан, С. Жижек, Л. Альтюссер) [1]. Якщо філософська методологічна основа в культурології могла обернутися ідеологією, виходячи із свого ціннісного потенціалу, але вона одночасно забезпечувала критичне мислення щодо себе, то відсутність там філософії подекуди обертається суцільною ідеологізацією нового гатунку.

У випадку з проєкціями теоретичної культурології на суспільну практику також маємо неоднозначність. Соціальна та філософська культурології перетинаються на рівні суспільствознавства, соціально-філософської думки, яка пропонує світоглядний аналіз соціуму та культури. Формуються теорії на стику соціальної філософії та філософії культури, як от: концепції Франкфуртської школи, Монреальської школи, Бірмінгему, школи Сорбонни з структуралізму та постструктуралізму, психоаналізу, Словенської школи тощо, які стосуються проблем медіа-комунікацій, суспільної свідомості, масової культури, реклами, моди, пропаганди і т.д. Вони пов'язані з політичною думкою доби, з протистоянням різних світоглядних шкіл, позицій суспільної думки. Відповідно, на рівні практик маємо ринкові школи та школи критики ринку, глобалістичні та антиглобалістичні проєкти, які в культурологічному полі повинні бути репрезентовані одночасно і рівноправно, виходячи з міркувань автономії наукового знання, піддаватися компаративному аналізу та критичному переосмисленню.

Звідси – складність визначення стандарту культурології на вітчизняному науково-освітньому ґрунті, де будь-які спроби «обмежити проблематику» обертаються понівеченням структури самого наукового дослідження: справді, як можна вивчати концепцію «аури» фотографії В. Беньяміна без знання його естетичної теорії, а його естетику без знання його ставлення до тогочасного буржуазного суспільства і марксистської методології інтелектуальних кіл Франкфурту? Спрощення мимоволі призводить до сплосчення, до поверховості сприйняття, до ігнорування принципу багатофакторності та системності, до появи упереджених лінійних схем.

Висновки. У зазначеному дослідженні ми здійснили спробу феноменологічного аналізу культурології як моделі культурної рефлексії. Усвідомлена у якості ментальної традиції, культурологічна думка складається з двох історично складених напрямів: соціальної та філософської культурології, – наявність яких визначається двоїстим характером культури між суспільними об'єктиваціями і внутрішнім світом індивіда. Парадокс між соціальним та філософським початками в культурологічному баченні віддзеркалює більш широкі науково-світоглядні дилеми: модерну і постмодерну, універсалізму і партикуляризму, феноменології і герменевтики. З іншого боку, дуальний поділ культурології на культурологію суспільства і культурологію суб'єкта є багато в чому умовним, оскільки вони перетинаються на рівні структури, способу мислення, дотичності до символічного порядку ідеології та методик тлумачення текстів культури.

Джерела та література

1. Zizek Slavoy. Tarrying with the negative: Kant, Hegel and the Critique of Ideology. – Durham: Duke University Press, 1993. – 149 p.

2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализации / Ульрих Бек ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Буррио Н. Глобализация и апроприация [Электронный ресурс] / Николя Буррио // MoscowArtMagazine. – 2004. – № 56. – Режим доступа до ресурсу: <http://moscowartmagazine.com/issue/33/article/613>.
4. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого/ Берхард Вальденфельс ; [пер. з нім. В. І. Кебуладзе]. – К. : ППС-2002, 2004. – 206 с.
5. Маркарян Э.С. Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи / Отв. ред. и сост. А. В. Бондарев. – М.-СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2014. – 656 с.
6. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне / Поль Рікер ; [пер. з фр. В. Андрушка] // Рікер П. Навколо політики / пер. з фр.; наук. консульт. В. Андрушко; відп. ред. А. Соболевський. – К.: Дух і літера, 1995. – С. 313–332.
7. Уайт Л. Избранное: Наука о культуре / Лесли Уайт ; [пер. с англ. Р. Газизова.]. – М. : РОССПЭН, 2004. – 960 с.

Bilchenko Ievgeniia, Kalyta Tetyana. Social and Philosophical Culturology: Paradoxes of Scientific Reflexion of Culture. The article is devoted to the critical analysis of culturology as a model of cultural consciousness. Self-reflexion of science is based on the basic principles of phenomenological methodology and reflects the nature of culturology as a sphere of meanings about meanings. The paradox between historically composed areas of cultural thinking – philosophical and social – reflects the dual nature of understanding of the culture on the verge of society and subjectivity and the dual space of the formation of cultural studies in the paradigms of East and West, modern and postmodern. This paradox is arbitrary, taking to attention the mutual transitions of methodological settings and methods between realms of social and philosophical analysis. As a conclusion, the idea is formed about the inadmissibility of linear schematization of the polyphonic field of cultural thinking. Modern culturology has two ideological directions: universalistic and particularistic. Universalism in cultural studies is based on the general principles of cultural analysis. Particularism relies on an experimental study of the diversity of cultures. Universalistic cultural science is associated with the philosophical (Eastern) paradigm. Particularism cultural science is associated with social (Western) tradition. Mutual transition is possible. For example, the paradigm of globalism refers to the West and to the universalism. Aesthetic sectoral cultural studies are opened to the East and to particularism.

The phenomenological method is characteristic of both branches of cultural analysis. In philosophical cultural studies, it manifests itself as hermeneutic empathy. In social culturology, it is present as a deterrence to judgments. Textual methods also differ in mutual transitions from the social to the philosophical field. In social culturology, the structural method of working with text is more pronounced, and free interpretation prevails in philosophical culturology. Both spheres of cultural knowledge reflect a symbolic order, a picture of the world and the ideology of their space and time.

Key words: phenomenology, reflection, meaning, social culturology, philosophical culturology, East, West, modern, postmodern, polyphony.

Бильченко Евгения, Калита Татьяна. Социальная и философская культурология: парадоксы научной рефлексии культуры. Статья посвящена критическому анализу культурологии как модели культурного сознания. Саморефлексия науки опирается на базовые принципы феноменологической методологии и отражает природу культурологии как сферы смыслов о смыслах. Противоречие между исторически сложившимися направлениями культурологического мышления – философским и социальным – отражает двойственный характер осмысления культуры на грани общества и субъективности и двойственное пространство становления культурологии в парадигмах Востока и Запада, модерна и постмодерна. Данный парадокс является условным, учитывая взаимные переходы методологических установок и методик между областями социального и философского анализа. В качестве заключения формируется мнение о недопустимости линейной схематизации полифонического поля культурологического мышления.

Современная культурология имеет два мировоззренческих направления: универсалистское и партикуляристское. Универсализм в культурологии исходит из общих принципов анализа культуры. Партикуляризм опирается на опытное исследование многообразия культур. Универсалистская культурология ассоциируется с философской (восточной) парадигмой. Партикуляристская культурология ассоциируется с социальной (западной) традицией. Взаимный переход возможен. Например, парадигма глобализма относится к Западу и к универсализму. Эстетическая отраслевая культурология относится к Востоку и к партикуляризму. Феноменологический метод свойственен обеим веткам анализа культуры. В философской культурологии он проявляется как герменевтическая эмпатия. В социальной культурологии он присутствует в качестве удержания от

суждений. Текстовые методики также отличаются взаимными переходами из социального в философское поле. В социальной культурологии больше проявляется структуральный метод работы с текстом, а в философской культурологии преобладает свободная интерпретация. Обе сферы культурологического познания отражают символический порядок, картину мира и идеологию своего пространства и времени.

Ключевые слова: феноменология, рефлексия, смысл, социальная культурология, философская культурология, Восток, Запад, модерн, постмодерн, полифония.

Стаття надійшла до редколегії
14.04.2019 р.

УДК 111.32:81'22

Юрій Борейко

Текстова природа повсякденності

Проаналізовано текстову природу повсякденності на основі розуміння її здатності виражати смисли дійсності за допомогою системи вербальних та невербальних знаків. Обґрунтовано положення про те, що будь-який текст є джерелом безлічі його розумінь та тлумачень, тому розуміння повсякденності є лише одним із них, яке спрямоване на осягнення змісту знаків. Повсякденність як система символів буття людини виступає виміром реальності, що включає мову, міфологічні символи, релігійні ритуали, які надають буттю певних смислів та значень. Найбільш значущим та універсальним символом є мова, за допомогою якої висловлюється думка, передаються інформація, емоції та цінності, виражається індивідуальне і загальне знання, суспільні функції.

Ключові слова: повсякденність, індивід, знак, символ, семіотика, мова, текст, смисл, розуміння, інтерпретація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Як науковий напрям семіотика повсякденності виникла в другій половині 80-х – 90-ті роки ХХ ст. в межах семіотики культури та семіотики історії. Семіотика повсякденності розвивається на основі двох теоретичних джерел – семіотики (дослідження знаків) та семіології (вивчення мови як знакової системи). Семіотика досліджує знаки, використовуючи мову як первісну модель, через яку можна зрозуміти всі інші системи моделей у суспільстві. Оскільки повсякденність має здатність виражати смисли дійсності, семіотичний вимір повсякденності як системи вербальних та невербальних знаків залишається об'єктом уваги науковців.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблеми співвідношення повсякденності та культури, питання культурно-семіотичної інтерпретації повсякденності, повсякденність як полілінгвістичну реальність досліджується у працях Ю. Лотмана [9; 10]. В. Лелеко [8]. Про механізм семіозису передачі знаками певного значення іншим знакам через безкінечні ланцюжки відносин, поняття символічної форми в соціально-гуманітарному пізнанні, про знакову природу невідомого, розуміння як універсальний спосіб людського буття розмірковують У. Еко [14], Е. Кассіер [7], К. Г. Юнг [13], Г.-Г. Гадамер [4]. Призначення мови як вираження не лише індивідуального, а й загального знання, суспільних функцій, мову як концентрацію значень аналізують В. фон Гумбольдт [5]. П. Бергер і Т. Лукман [2]. На зв'язку між людським тілом і текстом акцентують увагу Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ж.-Л. Нансі [1; 3; 11].

Незважаючи на широкий спектр досліджень семіотичного простору повсякденності, більш детального осмислення потребує повсякденність як знакова система, яка має вербальне або невербальне вираження і виступає носієм певних смислів.

Мета статті – аналіз текстової природи повсякденності на основі розрізнення її реально-практичного та знаково-символічного вимірів.

Виклад основного матеріалу. Семіотичний вимір повсякденності традиційно визначається